

KÁNYÁDI SÁNDOR 75 ÉVES

VÖRÖS LÁSZLÓ

A „röstellt” versek természetrajza

KÁNYÁDI SÁNDOR PÁLYAKEZDÉSÉRŐL

Kányádi lírájának sok értelmezője, így Márkus Béla is szóvá tette, hogy legelső verseskötetéből egyetlen költeménye se került bele egyik válogatott verseskötetbe sem: „Megtagadta, nem vállalta őket. A gesztus ismerős. Alig akad a magyar irodalomnak olyan alkotója, aki fiatalkori, a negyvenes évek végén, az ötvenesek legelején készített műveit ki ne hagyta volna a válogatásaiból” – írja.¹ Lászlóffy Aladár felesége, aki sokat tanult férje zseniális szóvicc-alkotó képességéből és gyakorlatából, a *Valaki jár a fák hegyén* című, Kányádi Sándor egyberostált versei magyarázó alcímet viselő könyv megjelenése után nagyon szellemes szójátékkal azt kérdezte a költőtől, hogy az „egyberostált versekben” a „röstellt versek” is benne vannak-e, célozván ezzel Kányádi első költői korszakának sematikus műveire.

Természetesen nem voltak benne. Annak ellenére nem kerültek bele, hogy költőjüknek egészen más a véleménye erről, mint Márkus Bélának vagy Lászlóffynénak. Tibori Szabó Zoltánnal készült beszélgetésében ezt mondja: „Amelyeket sajnáltam, hogy nincsenek benne, azok a régi, ötvenes években írt verseim. Nem is jó ez a kifejezés, hogy sajnáltam, inkább úgy fogalmaznék, hogy nem szégyelltem volna őket, ha belekerülnek.”² Ugyanitt még azt is hozzáteszi, nem a versek miatt sajnálja a kihagyást, mert azokról megvan az őket megillető rossz véleménye; hanem az a magyarázó szöveg hiányzik nagyon, amit hozzájuk lehetett és kellett volna csatolni: „Nem azt mondtam, hogy a magam mentségére szolgálna a kísérő szöveg, hanem hogy a kort kellene bizonyos utalásokkal megmagyarázni. Azt, hogy például hogyan jött létre annak idején egy ilyen vers. Mert képmutató az, aki azt mondja, hogy soha nem voltak társadalmi megrendelések [...] Amikor íróféleként eszmélni kezdtünk, megtanultuk Majakovszkijnak a társadalmi rendelésről szóló törvényeit. De tulajdonképpen Petőfi Sándor is ezt mondja: »Ha nem tudsz mást [...] a szent fát félre tedd!« Akkoriban, ifjúságom idején – amit most szembe kéne köpni, de én ezt nem tudom megtenni, mert egyszerűen nem megy – hittem az eszmébe. Fiatal voltam. Abban az időben az epikai hitel az volt, hogy például Csángóföldön magyar iskola működött, és Bákóban magyar tanítóképző tagozat.”³ Éppen ezért sajnálja, hogy a „rostáltakból” a „röstellték” kimaradtak.

„A kort bizonyos utalásokkal megmagyarázni”, vagyis tekintetbe venni azokat az objektív körülményeket – mind a társadalmi létben, mind a közérzetben, mind a művészet övezetében –, amelyek erőteljesen befolyásolták akár a közgondolkodást, akár az írói-

költői személyes bensőséget, elengedhetetlen föltétele annak, hogy kellően értelmezhes-sük (s *nem mentegessük*, amiként Kányádi is nyomatékkal utalt erre föntebb!) a sematiz-mus időszakának verstermését.

Mert itt van például a sematikus politikai költészet – és az általában vett sabloniroda-lom – egyik legjelentősebb általános jegye, a túlárado optimizmus, már ami a haladó erők munkáját és jövőjét illeti. Van ennek egy egyetemes vonatkozása: vége a rémes háború-nak, a fő veszélyt, a fasizmust megsemmisítették – s ebben különleges érdemei vannak a Szovjetunióknak és a nemzetközi munkásmozgalomnak –, itt az áldott, a várva várt béke, vele új korszak jött új, nagy lehetőségekkel. Van másodszor egy roppant fontos nemzeti vonatkozású tény: rohamléptekkel folyik az újjáépítés, a gazdasági növekedés szemet-lel-ket gyönyörködtető az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt, a falvakba is sorban eljut-nak az addig hiányzó technikai vívmányok. S van harmadszor egy legalább ennyire fontos osztálytartalmú újdonság is: új lehetőségek nyílnak az eladdig alacsony sorban élő osztá-lyok, rétegek számára a tanulásban, munkában, előmenetelben, fölemelkedésben, egyszó-val: a társadalmi igazságosság közeli megteremtésében.⁴ És negyedszer, de nagyon-na-gyon hangsúlyosan: mindezek külön-külön, és persze főként együttesen sok-sok jót, nyelvi, gazdasági, kulturális stb. egyenlőséget ígértek a magyar nemzetiségnek is, nem is beszélve a jogegyenlőségről.

A kor tehát objektíve indokoltta tette a felhőtlen bizakodást, az örömaradatot. Petru Groza kormányának demokratikus intézkedései egy aranykor eljövetelét ígérték a romániai magyar nemzetiség számára is. Groza már 1943–44-es börtönnaplójában megfogal-mazza a román–magyar együttélés alapelveit: „Azt mondtam: ez a két nép a történelem keresztútjain mindig mint ellenség találkozott akkor, amikor érdekük szerint egymás mellett kellett volna állniok. Történelmük tárgyilagos vizsgálata kétségtelenül ehhez a kö-vetkeztetéshez vezet – mint ahogy a történelem vakmerő és elfogult meghamisításának si-került elsötétítenie a nemzedékek ítélőkéességét, amikor mesterségesen táplálta az örök ellenségeskedés és gyűlölködés hagyományát. [...] Amikor átléptem ezeket a szűk határokat [a családi nevelés hasonló szemléletű korlátairól van szó – V. L.], felvettem az érintke-zést a széles nagyvilággal, bejártam az akkori civilizáció nagy központjait és mindenek-felett tágabb látókört és távlatot nyertem – a sötétség szétszóródott és a gyűlölet elolvadt, mint a hó a napon. [...] Sikerült rájönnöm ilyen módon, hogy a román és a magyar nép közötti megértés nemcsak hogy lehetséges, de – mivel a szomszédság és a történelmi együttélés adva van – a kölcsönös boldogságot célzó, lényegbe vágó feltétel és geopolitikai jellegű parancs.”⁵

Egy velem való hargitafürdői, magnetofonra fölvett beszélgetésben fontosnak tartotta elmondani a költő, hogy amikor édesapja hazafelé jött a fogságból, a nagyváradi vasútállo-máson ezt kiabálta a rikkanca, a Romániai Magyar Szó cikkét idézve: „Politizáljunk és be-széljünk magyarul!” – írta doktor Groza Péter. „Megsértődtem volna – folytatta Kányádi Sándor –, ha akkoriban a rendőr nem magyarul szólít meg Kolozsváron”. Az 1953-ban végzett színiiskolások írtak Grozának: szeretnének Nagybányán létrehozni egy magyar színtársulatot a román mellett; négy hét múlva megjelent a rendelet a színházalapításról, megvolt a költségvetés, megtörténtek a kinevezések, s az első tömbházat ott a román és a magyar színészeknek adták. A nagybányai magyar társulat előadásaihoz fűződő élményei-

ről két vers is van Kányádi első kötetében: *A nagybányai színház „Apák ifjúsága” előadása után*, és *a Búcsú a nagybányai színészekről*.

A Kolozsvári Magyar Színházban Bisztray Mária volt akkor az igazgató, Groza minden bemutatójukon ott volt. Az egyetemre is elment, Kányádi is találkozott ott vele, a szünetekben lehetett beszélgetni a politikussal; a költő is innét őriz egy történetet, ami azóta mintegy népi legendává lett, folklorizálódott, mert változatokban él tovább (Beke György is megírta, lényegtelen eltéréssel Kányádiéhoz képest⁶): elmondta nekik Groza, hogy Sztálin koporsója mellett együtt álltak díszőrséget Rákosival, s a váltás után mondta neki, van egy kérése hozzá. Mire Rákosi: Groza Péternek nem lehet olyan kérése, hogy ne teljesítem. Groza: érettségi találkozónk lesz, szeretném, ha ott lenne Nagybacsoni Nagy Vilmos is. Az eredmény: „előkaparták” onnét, ahol deportálva volt, engedték megnőni a haját, a külsejét rendbe hozták, és ott is volt a találkozón!

Kányádi egyik főntebbi interjújában említette már a bákói magyar nyelvű tanítóképzőt. Valóban, ezekben az években derűlátásra adhatott okot a magyar tannyelvű iskolák hálózatainak kiépítése is. „A demokratikus Groza-kormány a magyar oktatásnak teljes szabadságot biztosít. Elismeri a magyar közoktatás teljes egyenjogúságát. Megadja neki a szellemi és anyagi lehetőséget a továbbfejlődésre. Egyenlő lépcsőfokra helyezi az állam hivatalos nyelvén történő oktatással” – írja Szemlér Ferenc *A janicsárság vége* című vezércikkében 1945. szeptember 12-én.⁷ Mi több, a moldvai csángóknál is megnyíltak a magyar tannyelvű iskolák. A Magyar Népi Szövetség vezetősége jelenti 1947 novemberében: „Igen nagy jelentőségű az, hogy Bákó megyében rövidesen négy magyar állami elemi iskola nyílik ama magyarság számára, mely nem jutott hozzá ahhoz, hogy anyanyelvén tanuljon meg írni és olvasni.”⁸ „Így épült ki a magyar iskolahálózat Moldvában is, elemivel minden faluban, tanítóképző magyar tagozattal Bákó városában, hogy helyi születésű tanítók oktathassák majd a csángók gyermekeit.”⁹

Nagyon biztatóak a háború utáni első évek eredményei a romániai irodalmi élet magyar vonatkozású eseményeit nézve is. 1945. július végén–augusztus elején nagyszabású Petőfi-ünnepségek voltak például Segesváron, Kolozsváron, Brassóban. „A kapcsolatok valóban szépen alakulnak. 1945 novemberében Bukarestben létrejön a Román–Magyar Társaság (a budapesti Magyar–Román Társaság képviselőjében Balázs Béla van jelen az ünnepi eseményen).”¹⁰ 1946 márciusában tekintélyes magyar író- és művészküldöttség utazik Bukarestbe; Illyést dísztaggá választják a Romániai Magyar Írók Szövetségébe. 1946–47-ben rengetegen hivatkoznak Adyra román és magyar oldalon egyaránt, kiemelve a „Dunának, Oltnak egy a hangja” eszméjét. S még tovább: „Benedek Marcell, Kacsó Sándor és Kós Károly aláírásával az 1946. február 25-i szám címlapján olvasható a *Bejelentés*, miszerint a Romániai Magyar Népi Szövetség központi vezetőségének felkérésére, »népünk demokratikus egységé«-nek szilárdítása és szélesítése, egyúttal pedig a román és a magyar nép közti egyetértés és barátság, a közös építőmunka szolgálata érdekében a három erdélyi írástudó elvállalta a *Világosság* szerkesztőbizottságában való részvételt.”¹¹

Még ezt megelőzően Illyés Gyula is egyértelmű bizakodással szól a bukaresti rádióban 1945. augusztus 6-án, a miniszterelnökkel való találkozása után: „Groza Péterben bátor demokratát, nagyvonalú államférfiút, a dunai népek megbékélésének őszinte hívét ismertem meg, nemcsak a román dolgozók, hanem a magyarok is nyugodtan rábízhatják sorsukat.”¹²

Sütő András 1948 szeptemberében került át Bukarestből a kolozsvári *Falvak Népe* című laphoz, s ez lett az *ő egyeteme*, „írás és társadalmi szolgálat kart karba öltése abban a hitben, hogy a világ teremtésének vagyunk részesei. Ifjonti lelkesedéssel hittünk az írás hatalmában, amelynek erejét – minden más hatalomtól elütően – épp megosztottsága, vagyis kinek-kinek a másiktól különböző művészi szemlélete hordozza. A változatosság törvénye végezte toborzó munkáját, s ültette Kós Károlyt és Gaál Gábort, Kiss Jenőt és Salamon Ernő gyászban idézett szellemét a munka közös asztalához.

Így él bennem ennek az időnek a hangulata.”¹³

A társadalmi valóság sok-sok eleme mozgósított, sőt sokszor szinte taszított tehát a korlátlan optimizmus felé. De ha a kortárs romániai vagy az anyaországbeli magyar irodalmat vette kézbe egy nagyon fiatal, induló költő, ugyanezzel a szellemmel találkozott. „A költő közéleti küldetésének alapélménnyé válása a politikai-közéleti líra előtérbe kerülését eredményezi a negyvenes évek második felében; vallomás helyett agitáció lesz a lírikus fő feladata [...] A termelés, a közélet aktuális feladatait őszinte pátosszal megéneklő versek mellett a jellegtelen riportversek is elárasztják a lapok, folyóiratok hasábjait” – jellemzik a kort az irodalomtörténészek.¹⁴

A felhőtlen derűlátást kaphatta például a pályakezdő Kányádi már egyik mesterétől, a nem csak költőnek, hanem irodalomtudósnak is kiváló Szabédi Lászlótól, társítva mindjárt az agitátor-költő ars poeticájával: „Nincs szükség az irodalomra, / ha csak lesi, s nem kelti a napot; / ha lelkesedtek rajta fel, rohamra, / ha nem, hallgassatok.” (*Költők s bírálók*. [1948])

Egy másik tisztelt mester, nagy költőelőd, Tompa László szintén a szép távlat s a hozzá vivő tettekre szólítás hangján énekel: „Láthassuk mind: az idő színt cserélt, / Pusztultat minden háborús herét, / Míg munkás küzdött erős béke véd, / Hogy fölszeghesse alázott fejét. // [...] Építsünk hidat, tudás-falakat, / Erősödhessék köztük a szabad / Gondolat, amely éltet, bujtogat / Mint sugaras, friss, nyári virradat.” (*Népek karéneke 1945 tavaszán*)

Szemlér Ferenc verseit olvasva se kaphatott másféle élményt az ifjú Kányádi Sándor, azokban is dicső és ragyogó a jövő: „A világ szélén kel a nap / s csodálkozva figyel körül, / hogy ez a munka hogy halad, / amit megkezdünk emberül! / Hogy ez az élet csupa rend / és csupa hő és csupa ragyogás – / hogy itt új világot teremt / a sarló és a kalapács.” (*Sarló és kalapács*. [1945])

Nagyon jellemző, és a korérzület hatalmas erejét bizonyító tény, hogy – igaz, valamivel később, 1961-ben – a 23 éves Szilágyi Domokos szintén a közeli üdvösségről beszél, jól ki-csendülő elragadtatással: „Megürül az ég, / a földre szállnak kincsei, / és, nézzétek csak, angyalék / szárnyukat ím, levetkezik: // ez a jámbor őrangyal itt / óvónó – égi hivatal! – / s ez a harsonás valaki / egy szimfonikus zenekar // tagja – s így tovább, így tovább – / földközelpbe kerül a menny, / és földre száll a túlvilág / és föld alá a félelem”. (*Keresztvetők*)

Már az eddigi idézetekből is világosan kitűnik, hogy nemcsak a fiatal, pályakezdő Kányádi Sándor írt ekkor olyan – rövidesen idézendő – költeményeket, amelyek a szó szoros értelmében paródiáknak tűnhetnek föl egy későbbi kor olvasója számára – ahogy ezt egyik nyilatkozatában Kányádi is említi –, hanem a már-már élő klasszikusoknak számító idősebb költő-tekintélyek egy része is, akiknek összmunkássága nagy-nagy tiszteletet ér-

demel, akik kiváló versek egész sorát alkották meg, de ezekben az években ilyen művek (is) születtek tőlük.

És nem is csupán a gáttalan bizakodás témájában. Mert ott volt például a „békeharc”; Csak egy példa a békeversek illusztrálására: „Gyűjtsd magad össze te is már tömény / hatalmas hanggá és a tengerek / fölött kiáltsd a gyilkosok fülébe, / hogy béke! béke! béke! béke! béke!” (Szemlér Ferenc: *Béke-rapszódia* [1949])

Aztán ott volt a munkaverseny is mint az egyik vezető téma. Kányádi például Horváth István tollából ilyent olvashatott: „Élőverset versenyzünk a kapálón. / Döccen a rím, ha kielőz a párom. / [...] Elkap a láz, érzem, arcom lángra gyúl. / Vágom én is megifjultan, szilajul. / [...] Kapaéllel, toll hegyével folytatom, / Vörös zászlónk, versenyzászlónk nem hagyom.” (*Ifjúsági brigádban*)

Tompá László szintén az ifjúság lendületét dicsőíti, amikor egy munkásgyűlés fiatal fősztálozója ihleti versre: „Megfogadja hát itt nyomban, / Hogy munkáját ötven-hatvan / Százalékkal szaporítja, / Ahogy a Párt is tanítja. / Vállalja így is a részét / A nagy harcból a békéért!” (*Gyűlésben az ifjúsággal*. [1951])

Helyszűke miatt a továbbiakban már az idézeteket mellőzve csupán a szerzőket és a verscímet sorolom föl, mert ezek önmagukban is sokatmondók. Szemlér Ferenc: *Balázs Ferenc traktorvezető dala; Daraszolás; Gyarak, lakótelepek; Kenyér-üzlet; Szabók, lakatosok; Üzemszünet; A galaci hajógyárban; Egy hajó terven felül; Az állami borgazdaságban; Papírgyár; Golyóscsapágy* (a versek 1950–1961 közt íródtak).

Még Szilágyi Domokos is írt verset az *Építőkről*, a *Vasöntőkről* és a *Kazánkovácsról*, s *Jóreggelt* című költeményében ő is megénekli a kor egyik jelképes munkaeszközének, a *traktornak* kora reggeli friss hangját.

A szocializmus sikereinek dicsőítése mellett természetesen ott áll a nyugati életforma emberellenességének kárhoztatása, erőteljes bírálata is. Méliusz József például egész ciklust szentelt – *Ben Hepburn hagyatéka* címmel – a munkanélküli fiatalembernek, s ennek kapcsán a kizsákmányolásnak, elnyomásnak, négerüldözésnek, lincselésnek és így tovább; az egymondatos konklúziót pedig ekképpen fogalmazza meg: „Szíve csak addig van az embernek, míg vagyona nincs.” Szemlér Ferenc verscímei közül néhány: *Eichmann; Csombe, Franco; Sztrájkoló Nyugaton; Éhségstrájk Franciaországban*.

A sematizmus időszakának két legfontosabb és legjellemzőbb tárgyköréről azonban még nem szóltunk: a Párt és a pártvezetők tömjénezéséről. Szabédi László egyenesen *Vezessen a párt* címmel írt verset 1949-ben; Szemlér Ferenc „a párt nagyszerű tervén” me-reng el a jövőről álmódzva, van *Párt-köszöntő* című műve is, de a koronát *Nyugtalan gond* című versével teszi föl erre a témára, amikor arról ír, a Párt annyira benne él, „hogy paplanom friss melegen / s szeretőm ajkán felfedezlek” – írja róla. Ez már a paródia fö-lülmúlhatatlan csúcsteljesítménye! De Szilágyi Domokos se marad ki a sorból, amikor 1960-as *Tizennyolc millió* című költeményében azt írja, hogy ennek a sok kéznek „tevé-kenységét / hangolja egybe / az okos agy: / a párt.”

A pártvezetésekről írt versek sokaságát föl se soroljuk, csak név szerint említjük a legfontosabbakat. Sztálin halálát csaknem minden jelentősebb költő meggyászolta,¹⁵ Lenin mint példakép is gyakori a művekben, de néhányszor ott szerepel félistenként dicsőítve Mao Ce-tung, Dimitrov, Gheorghiu-Dej, Fidel Castro, Lumumba, hogy csak a még ma is jól ismerteket említsük.

Első verskötetében Kányádi Sándor nem írt sem a pártról, sem a pártvezérekről – egyetlen művet se! Nagyon tanulságos erről a tanúvallomása: „És azt is meg kell mondanom, hadd tegyek egy személyes vallomást, engem azért szoktak dicsérni ideológiai szempontból, hogy nem írtam soha Sztálinról, nem írtam Sztálin-verset... Meg kell mondanom, hogy akartam és írtam is, de nem sikerült... nem volt jó... azt hiszem, hogy valamiféle paraszti jóérzés óvott meg, vagy másvalami... valami, ami alighanem az emberrel veleszületik...”¹⁶

Nem írt verset emellett a békeharcról, a nyugati életformáról, a „rothadó kapitalizmusról”, a nemzetközi munkásmozgalom nagy sikereiről, a Szovjetunió élenjáró teljesítményeiről, példamutatásáról és sok más olyan ajánlatos témáról, amely akkoriban jó pontnak számított a hatalom szemében. Nem írt, mert nagy valószínűséggel úgy járt volna vele, mint a szándékolt Sztálin-verssel: nem lett volna jó a mű.

Arról viszont sokat és nagy kedvvel írt, ami a szívéhez és eszéhez legközelebb állt, ami a vérében volt, az idegeiben élt: *a munkáról, legfőképpen pedig a paraszti munkáról, mert ez volt az ő igazi világa.*

Kányádi első kötetének (*Virágzik a cseresznye*, Bukarest, 1955) csaknem valamennyi méltatója ¹⁷ kiemelte, hogy a könyv két jellemző jegye azonnal szembetűnik: az egyik a nyilvánvaló és erőteljes Petőfi-hatás, a másik a tematikus világlátás, kezdve a témaválasztástól a leegyszerűsítő valóság szemléletig. Egy húsz év körüli, pályakezdő költőnél csodaszámba ment volna, ha akár az egyiket, akár a másikat elkerüli – *akkor és ott, az előzőekben vázolt körülmények között!*

A Petőfi-hatásról ő maga így nyilatkozott: „Sokan azt mondják, hogy én Petőfi nyomdokain indultam; hát hol induljak, amikor semmi más nem volt otthon, mint a *Biblia*, egy *Petőfi*-könyv és egy kalendárium. Az édes anyatejjel szívtam őt magamba. Fejlődhettem így, tanulhattam úgy, rafinálódhattam amúgy, a ritmusaimmal zsonglorkódhattam, szabad verseket írhattam, de egyvalamit biztosan nem cseréltem: *vershitet*.”¹⁸

Ezt a „vershitet” pedig mindenekelőtt és mindenekfölött Petőfi költészete plántálta bele. Hálás téma lenne megvizsgálni, hogy a kezdeti – gyakran nyomasztóan ható – *kül-sődleges, főleg poétikai-technikai jellegű* hasonlóságok, mintautánpások hogyan válnak le szinte hónapról hónapra, foszlanak le kötetről kötetre verseiről, úgy azonban, hogy a *Petőfi-líra és költői magatartás legfőbb tartalmi jegyei*: a szabadságigény, a népszerűség, a dolgozó ember mindenekfölött való megbecsülése, a szegények ügyének fölkarolása, a társadalmi igazságvágy, jogegyenlőség és így tovább – változatlanul megmaradjanak, állandósuljanak. Nagyon igaza van tehát Kányádi mindkét monográfiájának, amikor Petőfihez való viszonyát így jellemzi: „Ilyen értelemben Petőfi hatása nem szimpla »hatás«, hanem együtthatás, szellemi-lelki közösség, gyökerében hasonló látásmód” – írja Kődöböcz Gábor ¹⁹; „Az »igazi Petőfi« közszolgálatosságára való rátalálás, a hit naiv őszintesége, a jobbát akarás vágya és az igazság könyörtelensége, az ügyeszeretet átcsillan a sablonos szövegeken is [...] Pályája legelején sem csak azért fordult Petőfihez és a népi irányzathoz, illetve a népköltészethez, mert ez az út kínálkozott számára a legszabadabbnak, hanem mert világa leginkább ott talált hasonló valóságtartalmat, problematikát és megoldást magának. [...] Kányádi Sándor biztonsággal azt a világot ismerte...” – vallja Pécsi Györgyi.²⁰

Megváltoztatva a megváltoztatandókat, ugyanez mondható el a „röstellt versekről” is. A *Virágzik a cseresznye* – amelynek már a címe is roppant jellemző! – első harmadá-

ban egymást követik a paraszti munkát szinte ünneppé magasztaló versek. A *Vargyasi ős* a kopár szeptemberi táj képeivel indul, ám az ott folyó munka nyomban életet, sőt *szépséget* visz bele: „De a barázdák zöme – / egybeolvadt s a földbe / széles táblán vet a gép./ si-vár őszből így lesz szép.” [1950] Nyomban követi ezt az aratást megéneklő vers, szép költői képpel indítva: „Kaszám élén kél a hajnal, / friss harmaton vágok, / a nyomomban verse-nyeznek / marokszedő lányok. // Előttünk a végtelenbe- / nyúló búzatábla, / s mintha gép lenne a kaszám, / oly serényen vágja.” (*Kaszám élén...* [1950]) Aztán megint az ekék jönnek már a tavasz legelső napjaiban: „»Csá te, gyí te« ostor pattog –, / s elindul vagy tíz eke. – / Csak jó mélyen elvtársaim,/ hosszú a gaz gyökere.” (*Ekék indulnak.* [1951]) Aztán újfent az *Aratás* következik: „A hegytetőn mint egy bimbó / Fesledez az ég alja, / S a harmatos, lágyan ringó / rozs a fejét lehajtja. // [...] A brigádok megérkeztek,/ »mozgalmas a pirkadat« / lármájuktól fölröppennek / a rozsból a madarak.” [1951]

A kötet számos méltatója kiemelte a versek fiatalos lendületét, frissességét. Még az olyan szigorú bíráló, mint Cs. Gyimesi Éva is így ír: „Költeményeit keletkezésük sorrendjébe állítva tűnik csak ki igazán, mennyire kitölti ifjúkori szemléletét az emberközeli tárgyi világ a maga tapintható dimenzióival. [...] A klasszikus és a XX. századi népi irány jegyében alkot, mintha sem Ady, sem az izmusok vívmányait nem ismerné, de hangja korántsem avított, frissen, üdén hat.”²¹

Fölöttébb tanulságos azonban, hogy mihelyt nem a „tapintható dimenziók” világáról ír, hanem a megfoghatatlan elvontságokról, nyomban a legtipikusabb sematikus hang lesz úrrá versében: „S most, amikor enyém lett az ország, / most szeretlek, most vágyódom hozzád. / Most látom csak ragyogó szépséged, / most, hogy Terveink tükrében nézlek. // És kísérgetsz, mint egy csodás álom, / ringó búzád s új bányáid látom,/ látom, amint nagyra nő az ember. / Megbirkózik folyóval és hegyel...” (*Szülőföldem.* [1951])

Az is rendkívül érdekes és sokatmondó, hogy egy másik nézőpontból hajszálpontosan ugyanez a jelenség érvényesül az első verseskönyvben. Arról van szó, hogy a sematikus politikai költészetnek sok más mellett szerves eleme volt a „vannak még hibák” bírálata, sőt kemény ostromozása, gúnyolása, s ehhez kapcsolódva az „ellenség” – a „sorainkba beférkőzött”, a „sorainkban megbúvó” kártevők – „leleplezése”, szidalmazása. Ez a fajta bírálat Kányádinak is kedvére való és költői alkatára szabott volt; részben azért, mert szatirizáló, ironizáló hajlama már ifjú korában is erős volt, másfelől pedig azért, mert az előzőekben már vázolt – főleg paraszti – munkacentrikusság folytán a *jó munka* volt az egyik legfőbb eszmény és értékmérő a számára²², tehát szívből rosszállotta és kigúnyolta a hanyagságot; vagyis amilyen lelkesedéssel szólt a jól elvégzett munka üdvösségéről, olyan haraggal és megvetéssel írt a mulasztásokról, a nemtörődömségről.

Egyik ilyen költeménye a „*Vannak még hiányosságok*”, amelyet épp a szülőfalujában, Nagygalambfalván tapasztaltak nyomán írt 1951-ben, s amelyben a mellét verő, a csodás eredményekkel dicsekvő tanácsitkárt meghazudtolják a határban látottak: a földet még föl se szántották, sőt vetőmagot se hozatott nekik a titkár, ezért „A tanács titkárát kellene / valahogyan kiküszöböljük!” De még ennél is sokkal jobb a *Mit gondoltok, mire vártok?* (*Egy kollektív gazdaságra*) című és alcímű, szintén Nagygalambfalván, 1954-ben írott költemény, mely a lábon hagyott termés miatt háborog teljesen jogosan: „S itt a búza, de szép búza, / pereg a szeme. / Roskadozik, zokog mintha / könnyet ejtene. // [...] Ha ezt látnák, ha tudnának / hát kikelnének / kaszát fogni sírjukból a / régi cselédek.” Ebben a

versben már benne van egyfajta igazi szenvedély, költőileg meggyőzően kifejezett átérzettség; megkapóan szembetűnik belőle, hogy költője paraszti származék, akinek nagyon fájó és fölháborító, hogy ilyen a határ látványa, s a drága termés ott pusztul el az értelmetlen lustaság és hanyagság miatt.

Megírta a maga propagandaversét Kányádi Sándor is az ellenségről, aki közénk furakodott, s olykor még párttagként is feszít! Csakhogy míg az imént idézett verset jól érezhetően áthatotta a személyes érdekelttség, harag és hevület, a *Bátorság kell* című ellenségszidalmazó mű elejétől végig frázispufogató, papírizú, a szó legteljesebb értelmében sematikus írás; üresen csengő a hősies mozgósítás, hadakozás, fenyegetés, világosan érződik a sorokból, hogy nincsen tényleges valóságélmény mögötte: „Megismerni nem könnyű a pimaszt, / ruháinkat öltötte magára, / s mint valami zöldlevelű hernyó / színeinkben a szívünket rágja. // [...] De minket a gyáva gazemberek / gáncsolása soha ne retentsen. / Verekedni kell az igazunkért, / Elvtársaim, sok múlik a merszen. // Bátorság kell, szókimondás és tett, / Akkor is, ha orrbavernek érte, / Ez az ország a mi tulajdonunk / s nem egynehány bitang menedéke. // [...] Rettegjen, ha oly nagyon vörös is, / hogy már szinte belekékül. / Rettegjen még akkor is, ha netán / párttagsága szolgál menedékül. // Rettegjenek, bárhol is lapulnak, / bárhol bújnak, – kik a népnek ártnak. / Rettegjenek munkásosztályunktól, / s erejétől a népnek, a pártnak.” [1954]

A főnti példák tehát – amelyeknek sorát tágabb kifejtési lehetőségek birtokában jócskán lehetne még bővíteni – azt bizonyítják, hogy a propagandisztikus-sematikus-személyi kultuszos irodalom összetett érzelmi-gondolati képződményéből a pályakezdő Kányádi Sándor azt érvényesítette *lírailag*, amivel bensőleg fönntartás nélkül azonosulni tudott, ami eredendő tapasztalataival, falusi-paraszti élménykörével, erkölcsi értékeivel maradéktalanul összecsengett: a jobb életkörülmények üdvözlése, az igazságosabb világ, társadalmi rend reménye, a munka megbecsülése középponti témája lett. Egyszóval az az élménykör, amelyben igazán otthonos volt, öltött testet ekkori verseiben, s ami számára idegenebb, távol állóbb volt – a külpolitika, az imperialista fenyegetés, a párt mint tapasztalatilag kevésbé megfogható jelenség, a falusi közegben emberközeli léptékű *jó ember, rendes ember, kiváló ember* méreteitől messze elütő „*népünk atyja*”, „*népek atyja*”, „*bölcs vezér*” stb. nem tudott igazán érzelmi és értelmi tulajdonává lenni; erőltetetten pedig nem akart vagy nem tudott írni róluk, vagy csak rossz verset tudott – ahogy fönntebb nyilatkozta –, olyant, amit vagy nem adott közre, vagy ha bármilyen okból megtette, értéktelenségével és gyarlóságával maga is tisztában volt.

Vagyis még tovább lépve az összegzésben: egy *nagyon sajátos sematikus líra az induló Kányádi Sándoré*; úgy is mondhatnám, hogy „testre szabott sematizmus” az övé, amely az akkori körülmények közt szükségképpen alkalmazkodott a kor követelményeihez is, de lírikusi alkatához is! Még másképpen mondva: már ekkor teljes vértettségében mutatta föl azt az egész költői pályáját jellemző tulajdonságát, amelyet Pécsi Györgyi imígyen foglalt össze rendkívül találóan: „Költészete töretlenül hiteles: megformáltságban, nyelvében, versszerkesztésében sohasem haladta vagy előzte meg azt a szintet, melyet érzelmileg, gondolatilag birtokolt. Költészetében, megformáltságában idegen vagy félidegen felségvizekre sohasem hajózott, mindenkor az általa teljességgel birtokba vett világról írt, arról, amelyikben teljességgel otthon volt.”²³

Korábban azt írtam a *Virágzik a cseresznye*fa két azonnal szembeötlő jegyéről, az erőteljes Petőfi-hatásról és a sematizáló, szimplifikáló valóságsszemléletről: egy pályakezdő költőnél csodaszámba ment volna, ha akár az egyiket, akár a másikat elkerüli – *akkor és ott!* Most azt is hozzáteszem: egyáltalán nem biztos, hogy ha mentes marad tőlük, lírikusi pályáíve kedvezőbben alakul. Sőt határozott meggyőződése: az vitathatatlan ugyan, hogy az esztétikai értékeket nézve – ahogy ő maga is mondta – kevésbé érdemlik meg ezek a művek a maguk mentségét; de abban igenis fontos szerepet játszottak, hogy még ilyen végletes külső befolyások, sőt néha kényszerek között és ellenükre is megalapozták a későbbi nagy Kányádi-líra szilárd „vershítét”, az autonóm költői alkat legfontosabb magatartásbeli tulajdonságait, mindenekelőtt azt, hogy bármiféle hatások, kényszerek, avagy divatok között csakis *szuverén költői egyénisége törvényeinek engedelmeskedjék*. Ehhez ezek a nagyon nehéz esztendők jó iskolát jelentettek, s ebben van a pályakezdő évek minden ellentmondásossága mellett is a legnagyobb pozitívuma.

Előzőleg idéztem már azt, hogy Sütő a negyvenes évek végén milyen jól érezte magát a *Falvak Népe* szerkesztőségében; azt az idézetet ennél a mondatnál hagytam abba: „Így él bennem ennek az időnek a hangulata.” Nos, a közvetlen folytatás így hangzik: „Ami ezután következett: védtelenül és váratlanul ért valamennyiünket.” A remények a jobb világban, igazságosabb társadalmi rendben, egyenjogúságban és még sok-sok másban sorra szertefoszlottak. De ez már külön tanulmány tárgya lehet az elsötétedő korról, benne Kányádi Sándor további – szerencsére nem hanyatló és elboruló égboltozatú, hanem *fölfelé ívelő* – munkásságáról is.

JEGYZETEK

- 1 Márkus Béla: Írónk és kora – Vonások Kányádi Sándor portréjához. *Új Forrás*, 1991. 2. sz. 70.
- 2 Tibori Szabó Zoltán: Az íróembert nem választják. Beszélgetés Kányádi Sándorral. *Kritika*, 1997. 9. sz. 12.
- 3 Uo. 11.
- 4 Vö. Márkus Béla: *Átdolgozások kora. (Sarkadi Imre és a sematizmus)*. Debrecen, 1996. 213–214.
- 5 Petru Groza: *A börtön homályában*. Bp., 1986. 154–155.
- 6 Vö. Beke György: *Régi erdélyi iskolák*. Bp., 1989. 148–149.
- 7 Idézi Beke György: i. m. 366.
- 8 Uo. 371.
- 9 Uo. 388.
- 10 Kántor Lajos: *Itt valami más van. Erdélyi krónika 1911–1959*. Bp., é. n. [1992], 251.
- 11 Idézi Kántor Lajos: i. m. 280.
- 12 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Bp., 1986. 392.
- 13 Sütő András: *Az én egyetemem*. In: *Nagyenyedi fügevirág*. Bp., 1978. 76.
- 14 Kántor Lajos–Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Második, javított kiadás. Bukarest, 1973. 172–173.
- 15 Talán nem érdektelen itt megemlíteni, hogy az *Irodalmi Újság* 1953. március 12-i számában *Történelmet csinált* címmel Illyés Gyula is közölt egy nem hosszú, de emelkedett hangú gyászoló írást; befejező mondatai így hangzottak: „Nemcsak hidak és városok viselik az ő nevét: azt fogja viselni ez a korszak is, amelyben hívei és ellenségei egyaránt benne éltek, és az ő hatására alakultak. Életem nagy becsvágya, hogy ezt a korszakot mint író méltó módon ábrázoljam.” In: Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Bp., 1987. 356.

- 16 Páll Árpád: *Költészet és politika. Kányádi Sándor itthon és a nagyvilágban szerzett tapasztalatairól*. In: P. Á.: *Harangszó a mélyből. Beszélgetések romániai magyar értelmiségiekkel*. Bp., 1991. 203.
- 17 Például Gálfalvi Zsolt: Hangulat, érzelem, gondolat. Kányádi Sándor verskötetének margójára. *Igaz Szó*, 1956. 3. sz.; Sütő András: Egy versolvasó megjegyzései. *Igaz Szó*, 1956. 2. sz.; Földes László: Levél Kányádi Sándorhoz. *Utunk*, 1956. 9. és 10. sz.; Sóni Pál: Kányádi költői útja. *Igaz Szó*, 1967. 1. sz.
- 18 Páll Árpád: i. m. 203.
- 19 Ködöböcz Gábor: *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében*. Debrecen, 2002. 31.
- 20 Pécsi Györgyi: *Kányádi Sándor*. Pozsony, 2003. 28., ill. 47.
- 21 Cs. Gyimesi Éva: *Kányádi Sándor*. In Cs. Gy. É.: *Találkozás az egyszerűvel*. Bukarest, 1978. 66.
- 22 Kányádi Sándorra is tökéletesen érvényes az a jellemzés, amit Márkus Béla adott Sarkadi Imre sematizmusának egyik sarkalatos pontjáról: „... irodalomtörténeti közhely, amit az értékorientációs elemzések csak megerősítenek, hogy az 50-es években a munka volt a legkiemelkedőbb jelentőségű érték kategória. [...] És itt ragadható meg nemcsak ennek a pályaszakasznak, de az életmű egészének egyik központi gondolata: hogy az ember és a társadalom minőségét a *munka* jellemzi a leghitelesebben s a legmegbízhatóbban. Nem is annyira a munkának mint az emberi létezés első és alapvető feltételének, hanem inkább a munkaszeretetnek mint erkölcsi tulajdonságnak ez a kiemelt szerephez juttatása, az axiológiában a legfelső csúcsra helyezése vissza-visszatérően jellemzi [...] világképét.” (Márkus Béla: *Átdolgozások kora. Sarkadi Imre és a sematizmus*. Debrecen, 1996. 9., ill. 93.
- 23 Pécsi Györgyi: i. m. 11.

